

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39
Ağustos 2015 August 2015
www.sosyalarastirmalar.comIssn: 1307-9581

DÜZCELİ BİR DERSİAM: MUHAMMED ZAHİD EL-KEVSERİ VE FIKIH İLE İLGİLİ YAZDIĞI "EL-İŞFAK ALE AHKAMİ'T-TALAK" İSİMLİ ESERİ
A DARS-I ÂM FROM DIZCE, MUHAMMAD ZAHED AL-KAVSARI AND HIS WORK "AL-İŞFÂK ALÂ AHKÂMIT-TALÂK" ON FIKIH

Rifat USLU*

Öz

Osmanlı devrinin son müderrislerinden Muhammed Zahid el-Kevseri, Kafkasya'dan Türkiye'ye göç eden Çerkes asıllı bir aileye mensuptur. Aile, Düzce'ye yerleşmiştir. Burada dünyaya gelen Kevseri, ilk eğitimini aynı zamanda bir din alimi olan babasından almıştır. Medrese eğitimi için İstanbul'a giderek zamanın tanınmış alimlerine talebelik yapmıştır. Medrese eğitimi de başarı ile tamamlayan Kevseri, sırasıyla önce İstanbul'da sonra Kastamonu'da medreselerde müderrislik yapmıştır. Kastamonu'dan tekrar İstanbul'a dönerek Şeyhülislam yardımcılığı da olmak üzere değişik görevlerde bulunmuştur. İslami ilimlerin her alanında ilim sahibi olan Kevseri, 1922 yılında Mısır'a göç etme zorunda kalmıştır. Hayatının bundan sonrasını Mısır'da geçiren Kevseri, gerek İstanbul'da gerekse Mısır'da değişik alanlarda onlarca eser yazmıştır. Fıkıh alanında yazdığı eserlerden biri de "el-İşfakaleAhkami't-talak" isimli eseridir.

Anahtar kelimeler: Muhammed Zahid el-Kevseri, Fıkıh, el-İşfakaleAhkami't-Talak.

Abstract: A late Otoman period mudarris, MuhammadZaheed al-Kavsari was a member of Circassian family who migrated from Cavcasia to Türkiye and settled in Düzce. Kavsari was born in Düzce and received his first education from his father, a reverent religious scholar. He went to Istanbul to go on his education in a madrasa and became a student of renowned scholars. Having successfully completed his education in madrasas, Kavsari started teaching in the madrasas first in Istanbul and then in Kastamonu. He came back to Istanbul from Kastamonu and undertook various missions including deputy Şeikhul-İslam. Kavsari, a renowned Islamic scholar who has profound knowledge in many Islamic sciences, had to move to Egypt in 1922 and spend remaining part of his life there. He wrote dozens of works both in Istanbul and Egypt. One of his works on fıkıh (Islamic Law) is "al-İşfakalâAhkami't-Talâk"

Key words: Muhammad Zahid al-Kavasari, Fıkıh, al-İşfakalâAhkami't-Talâk.

GİRİŞ

Tarihte pek çok alanda ilim adamı yetiştiren Düzce'nin yetiştirdiği ilim adamlarından biri de şüphesiz, ömrünün yarısını Osmanlı'nın son döneminde, diğer yarısını da Cumhuriyet döneminde geçiren Muhammed Zahid el- Kevseri'dir. Kevseri, dünyaya geldiğinde kendini derin bir ilim çevresinde bulmuştur. İlk eğitimini Düzce'de alan Kevseri, İstanbul'a giderek zamanın meşhur ilim adamlarının talebeleliğini yapmıştır. Mısır'a hicret etmeden önce de Arapça eser yazacak kadar Arapçaya vakıf olan Kevseri, gerek hayatının İstanbul devresinde gerekse Mısır safhasında İslami ilimlerin hemen hemen bütün alanlarında kıymetli eserler yazmıştır. Biz de çalışmamızda, Kevseri'nin kısaca hayatına göz atıp, fıkıh sahasında yazdığı eserlerden biri olan "el-İşfakaleAhkami't-Talak" isimli eserini ele alacağız.

1-HAYATI

Bu başlık altında Kevseri'nin ailesi, çevresi, tahsil hayatı, eserleri ve aldığı görevlerle ilgili olarak kısa bir bilgi vermek istiyoruz.

A-AİLESİ VE ÇEVRESİ

Muhammed Zahid el-Kevseri, Rus zulmünden dolayı Kafkasya'dan göç etmek durumunda bırakılarak Düzce'ye gelen bir aileye mensuptur. Babası Hasan Hilmi Efendi(1345/1929)dir. Kevseri, Çerkez asıllıdır. Dedeleri "Kevser"ismiyle bilinir. Bunun için de "Kevseri"nisbesini almıştır.¹Burada dedesininismi

*Yrd.Doç.Dr.Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fıkıh Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹Ahmed Hayri, el-İmam el-Kevseri, s.17.(Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye'nin neşrettiği, "el-Fıkhu ve Usulü'l-FıkhhinA'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri"Lübnan, 2010, isimli eserin içerisinde yer almaktadır.).Not:Adı geçen yayınevi Kevseri'nin eserlerinden, "FıkhuEhli'l-Irak ve Hadisihüm", "İhkaku'l-Hakkbilbdali'l-Badlı fi Muğsı'l-Halk", "Akvamü'l-Mesalik", "el-İşfakaleAhkami't-Talak" isimli eserleriyle, değişik eserlere yaptığı tahkiklerden, "el-Ğurratü'l-Münife fi Tahkiki Ba'ziMesaili'l-İmam Ebi Hanife", "el-İntisarve't-

ile alakalı olarak farklı bir ayrıntıya da yer vermenin faydalı olacağı kanaatındayız. Kendisi de çerkez olan, Kevseri'nin akrabalarını tanıyan Dr. Faruk Ermemiş, "Kevseri'nin aile ismi de Adıgece (Adıge Cumhuriyetinde konuşulan dil)"Güser"idi. Arapça harflerle, Güser olan aile ismi, Kevser suresinde geçen " كوتر " kelimesi gibi yazılır. Kelime Güser de, Kevser de okunabilir. Mehmet ismi arapça " محمد " yazılınca hiçbir arap onu Mehmed olarak okumaz. Muhammed olarak okur. Arapların dilinde Kevser kelimesi daha kolay söylendiği ve bilindiği için ZahidGüseri diye söylemenin zorluğu karşısında, her yanlış söylendiğinde düzeltme ihtiyacıduymamak, ya da Arapların, Türkçe'dekiünlü seslerini söyleyemediklerini görünce, Kevseri'nin de, araplarınKevseri şeklindeki telaffuzuna sıcak baktığını söyleyebiliriz. Böylece Muhammed ZahidGüserarapların dilinde Muhammed ZahidKevseri olarak anılmaya başlandı. Hoş da oldu"(Ermemiş, 2014:128). Gerçekten de yazarın dediği gibi hem teleffuzu kolay hem de Kur'ân'î bir tabir olması itibariyle de hoş olmuştur.

Zahid el-Kevseri, Düzce'nin bir köyünde dünyaya geldiği için "Düzcevi", hayatının büyük bir bölümünü Mısır'da geçirmesinden dolayı da Pakistan'da "el-Mısırî" nisbesiyle anılmaktadır (Özafşar, 1996:35).Kevserî'nin hayatı ile ilgili en geniş bilgiyi, O'ndan en çok istifade eden ve hakkında eser yazan talebesi, Ahmed Hilmi'nin "el-İmam el-Kevserî" isimli eserinden öğreniyoruz. Kevserî hakkında çalışma yapan araştırmacıların hemen hemen hepsi, AhmedHayrî'nin eserini referans almıştır. Biz de adı geçen eseri kaynak alıyoruz. Yazar kendisi de ifade ettiği gibi eserini sekiz fasla ayırmıştır. Birinci fasılda doğumundan vefatına kadar hayatını ele almış, ikinci fasılda hayatının en mühim olaylarına yer vermiş, üçüncü fasılda fiziki ve ahlakî özelliklerini zikrederek, dördüncü fasılda da kendisinin hocası hakkında söylediği yetmiş beş beyitlik kasidesini şerhiyle beraber kaydetmiştir. Beşinci fasılda eserlerini saymış, altıncı fasılda hocasıyla kendisi arasındaki özel ilişkileri anlatmış, yedinci fasılda Kevserî'nin hocalarını, sekizinci fasılda da talebelerini tanıtmıştır (Hayri, 2010:15).

Muhammed Zahid el-Kevserî, hicri 28 Şevval 1296/miladi 16 Eylül 1879 senesinde sabah ezanıyla beraber, Düzce'ye üç mil uzaklıktaki babasının adıyla anılan Hasan Efendi köyünde dünyaya gelmiştir (Hayri, 2010:17) (Yavuz, 2013:77) (Yalçınkaya, 2013:18) (Çayiroğlu, 2008:6).Adını babasının isminden alan Hasan Efendi köyünün şimdiki adı ise Çalıcuma'dır. Bölge halkının anlattığına göre bu isim o köye, Selçuklu'lar zamanında askerler çalılar arasında Cuma namazını kıldıkları için verilmiştir (Şener, 1991:7) (Verim, 2006:6).Çocukluğu burada geçen Kevseri, aşağıda ele alınacağı üzere ilk eğitimini de burada almıştır (Hayri, 2010:17).Eğitimini tamamlayıp Fatih Medresesi müderrisliğine başladıktan sonra evlendi. Evliliği Birinci Dünya savaşıdan az önce olmuştu. Eşi, Kevseri'nin acı ve tatlı günlerinde her zaman yanında idi. Hiç bir zaman hayatından şikayetçi olmadı. Bir erkek ve üç kız evlatları oldu. Kızlarından biri, Mısır'a hicretlerinden önce İstanbul'da vefat etti. Diğer iki kızı da Mısır'da vefat etti (Hayri, 2010:17).Kevseri, hicret ederken götüremediği ailesini daha sonra Mısır'a getirtti. Kızlarından Seniha, ikamet etmekte oldukları Hilvan'da 20 Şevval 1353 yılında, yakalandığı tifo hastalığından vefat etti. Diğer kızı Meliha ise evlendi sonra sağlık sorunlarından dolayı eşinden boşandı. 7 Recep 1367 senesinde aşırı şeker hastalığından dolayı vefat etti. Kız kardeşinin yanına defnedildi (Hayri, 2010:20). Erkek evladı da Mısır'a gelmeden evvel İstanbul'da vefat etmişti (Şener, 1991:7) (Verim, 2006:7).Eşi de, Kevseri'nin vefatından sonra ayağına sıcak su dökülerek rahatsızlanıp Türkiye'ye dönmüş ve 1957 senesinde Düzce'de vefat etmiştir (Şener, 1991:9).Muhammed Ebu Zehre'nin dediği gibi"Kevseri, çeşitli belalarla imtihana tabi tutuldu. Sevdiklerini kaybetmekle imtihan edildi, kendisi hayattayken bütün evlatlarını kaybetti. Ölüm onları peşpeşe götürdü. Her ölüm yüreğinde ayrı bir yara açtı. Hepsine ilmi sayesinde dayandı. O, Hz. Yakub'un "Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Yardım edecek olan Allah'tır." (Yusuf, 12/8)diyordu"(Ebu Zehre, 2005:5).

B-TAHSİL HAYATI

Kevseri, dünyaya geldiğinde kendini ilmî ve dinî ağırlığı olan bir ortamda buldu ve ebedi aleme irtihal edinceye kadar da bu ortamdan hiç ayrılmadı. İlk eğitimini, aynı zamanda ilim ve irfan sahibi olan babası Hacı Hasan Efendiden aldı. İbtidaiyeyi ve Rüşdiyeyi Düzce'de okudu(Sifil,2005:117).Rüşdiye mektebinde iken, Düzce'li Şeyh Muhammed Nazım Efendi'den sarf, nahiv, tarih, farsça, matematik ve coğrafya ilimlerini okudu. Aynı yıllarda baba dostu olan, Düzce müftüsü Vecih Efendi'den gramer ilimlerini okudu. Ayrıca bölgenin saygın ilim adamlarından olan Şaban Fevzi Efendi'nin ilim halkasında bulundu(Kevseri1989:110)(Yavuz,2013:77)(Yalçınkaya,2013:19).İlk eğitimini Düzce'de alan Kevseri, şimdiki sisteme göre yüksek eğitimi için hicri 1311 yılında İstanbul'a gelerek, Kazasker Hasan Efendi'nin yaptırdığı hadis medresesine intisap etti. Yaklaşık on sene süren yüksek eğitimi esnasında zamanın ilim adamlarının derslerine devam etti. Vefatına kadar Eğinli İbrahim Hakkı'dan, daha sonra da mezun oluncaya kadar Alasonyalı Ali Zeynel Abidinden ders aldı(Hayri,2010:17)(Kevsei.1989:110)(Çayiroğlu,2008:7).

Tercih li'l-Mezhebi's-Sahih' ve "en-Nübez fi Usul'l-Fıkhî'z-Zahiri"yi, 536 sayfalık bir kitap halinde basmış, ayrıca Ahmed Hayri'nin "el-İmam el-Kevseri" isimli eserini ve Muhammed Ebu Zehre'nin, Kevseri hakkındaki makalesini de kitabın baş tarafına almıştır.Sayfa numaraları bir bütün halinde ele alındığından, karışıklığa mahal verilmemesi için, adı geçen kaynaklar verilirken, adı geçen kitabın sayfası verilecektir.

İslami ilimlerin her dalında iyi bir eğitim alan ve her sahada eserler bırakan Kevseri, bir çok hocadan ders almıştır. Kendilerinden ilim aldığı hocalarının tamamını tespit edemesek de, Kevseri hakkında kitap yazan Ahmed Hayri, Kevseri'ninokuduğu hocalardan beş kişinin ismini verip haklarında bilgi vermiştir. Kanaatımızca yazarın isimlerini zikrettiği, başta babası Hasan b. Ali el-Kevseri, Eğinli İbrahim Hakkı, Alasonyalı Ali Zeynel Abidin, Kastamonu'lu Hasan b. Abdullah ve Tikveşli Yusuf Zıyaüddin(Hayri,2010:57-59)(Çayıroğlu,2008:8)(Verim,2006:24)ders aldığı hocalarının en meşhur olanlarıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi daha önce başka hocalardan ders almıştı

Bir çok hocadan ders alarak islami ilimlerin her dalında kendini yetiştiren Kevseri, sahip olduğu bu ilmin hakkını vermek için gerek Türkiye'deki müderrisliği esnasında, gerekse Kahire ve Şam'da kaldığı dönemlerde yüzlerce öğrenciye ders vermiştir. Kevseri'nin Mısır'a hicretinden sonraki talebelerinden Ahmed Hayri, Kevseri'nin icazet verdiği talebelerin sayısının çokluğunu şu cümlelerle ifade ediyor. Kevseri, üç yüz nüsha icazet bastırmıştı. Bunlardan hiç birisi elinde kalmadı. Vefatından evvel icazet vereceği bir çok talebesi için tekrar icazet bastırmayı düşünüyordu. Bunun yanında el yazma icazet verdiği de düşünülebilir. Kendisine ve Emin Sarac'a verdiği icazetlerin el yazması olduğunu söylüyor(Hayri,2010:64).

Yine Ahmed Hayri'nin ifade ettiğine göre, Kevseri'nin Mısır'a hicret ettikten sonra ders verdiği talebelerinin sayısı, Türkiye'de ders verdiği talebelerine nispetle azdır. Zira O, bu dönemde daha ziyade ilmi çalışmalara ağırlık vermiş, bununla beraber kendisine baş vuranlara ders vermekten imtina etmemiştir(Hayri,2010:64).Ahmet hayri, talebelere bir kısmının ismine, kısa hayat hikayeleriyle eserinde yer vermiştir. Biz de burada O'nun saydığı talebelerin ismine yer vereceğiz. Alasonyalı Hacı Cemal Ögüt, Seyyid Hüsameddin el-Kudsi, Hüseyin Atay, Hüseyin Hayreddin, Abdülfettah Ebu Çudde, Abdullah b. Osman, Seyyid İzzet Atar, İzmir Vaizi Ali Aksoy, Mehmed Emin Sarac ve Ahmed Hayri, Kevseri'nin talebelerinin en meşhurlarındandır(Hayri,2010:64-66)(Yargı,2005:314)(Verim,2006:24).

Kevseri, bizim topraklarımızda yetişip, bu kadar eser yazıp talebe yetiştirmesine rağmen son yıllarda hakkında yapılan çalışmalar çoğalsa da yine de hak ettiği gibi tanınmayan, tanıtamadığımız bir alimimizdir.

C-ALDIĞI GÖREVLER

Yirmi altı yaşında medrese eğitimini tamamlayan Kevseri, icazetini alarak alimlik(profesörlük) imtihanına girme hakkını elde etti. O günkü kurallara göre beş yılda bir yapılan imtihana daha üç yıl vardı. Bu zamanı da imtihana hazırlanarak geçiren Kevseri, ders vekili Ahmed Asım başkanlığında Ahıskalı Muhammed Es'ad, Dağıstanlı Mustafa b. Azm ve Tosyalı İsmail Zühtü'den oluşan komisyonun huzurunda imtihana tabi tutuldu. İmtihani başarı ile tamamlayan Kevseri'ye dirayet sahibi olduğu bütün branşlarda ders verebileceğine dair icazet verildi(Hayri,2010:17)(Çayırova:10).İcazetini aldıktan sonra Fatih Camii'nde müderrislik yapmaya başladı. Bu görevi birinci dünya savaşının başlamasına kadar devam etti. O devirde idareyi elinde bulunduran İttihatçılar, medreselerin alanını daraltmak ve ders saatlarını kısaltmak istediklerinde, onlara karşı mücadele verdi. Bu çalışmaların, dini tedrisatı budamaya yönelik olduğunu anladı. Komisyonunda bulunan müspet üyelerin de yardımıyla kurulan tuzakları boşa çıkardı ve ders saatlarının daha da fazlaşmasını sağladı(Hayri,2010:18)(Ebu zehre,8).Böylelikle İttihatçılar maksatlarına ulaşamadılar.Kevseri de medreselerde, belağat, aruz ve ilmi vaz'ı okutmaya Cuma günleri hariç düzenli bir şekilde devam etti(hayri,2010:18).

İttihatçılar, savaş esnasında Kevseri'nin İstanbul'da bulunmasının kendilerinin bir takım planlarına engel olacağını düşünerek, İstanbul'dan uzaklaştırılması için, hükümetin o günlerde Kastamonu'da kurduğu medreseyi faaliyete geçirmek için vazifelendirildi. Orada üç sene kaldıktan sonra İstanbul'a döndü(Hayri,2010:18).

Kastamonu'ya gitmeden önce medrese, fıkıh ve fıkıh tarihi derslerini vermek için hocalardan birinin tayinini düşündü. İttihatçı hocalar bu konuda birbirleriyle yarışa girince idare, sınav yapılmasına karar verdi. Kevseri'nin arkadaşlarından biri, durumu kendisine haber verdi. Son anda sınava müracaat eden Kevseri, sınavı birincilikle kazandı. Kevseri'nin başarısı İttihatçıları rahatsız etti. Adı geçen göreve Kevseri'nin atanması yapılmayıp, vekaletle bir başkası görevlendirildi(Hayri,2010:18).Böylece Kastamonu yolculuğu başlamış oldu. Orada üç sene müderrislik yaptıktan sonra İstanbul'a döndü.

İstanbul'a dönüşü bir kış mevsimi idi. Çetin kış şartlarından dolayı her taraf karla kaplı olduğundan karayolu ile değil de , deniz yolunu tercih etti. İnebolu limanından bindiği eski bir gemi ile Ereyli'ye yaklaştı. Eski bir gemi ile yola devam etmektense, Ereyli'de inip Akçakoca'ya gitmeye karar verdi. Burası memleketi Düzce'ye yakındı. Yolculuğa ara verip Düzce'ye gitmeye, şartlar müsait oluncaya kadar orada kalmayı planladı. Gemiden inip bir kayıkla Akçakoca'ya hareket ett. İkindiye doğru dalgalar Kevseri'nin bulunduğu kayığı devirdi. Yolcular devrilen kayıktan inmeyip, kenarlarına tutundular. Dalgalarla boğuşan yolcular gibi Kevseri de kendinden geçti. Denizden çıkarıldığında hissettiği tek şey kulağının çınlamasıydı. Deniz kenarında bulunan iki kardeş, kayığın batmakta olduğunu görünce suya girip yolcuları kurtardılar(Hayri,2010:23-24)(Çayıroğlu,2008:11)(Verim,2006:10).Ahmed Hayri, bu hadisenin,

Kevseri'nin hayatında karşılaştığı en önemli olaylardan biri olduğunu söyler(Hayri,2010:23-24).Kazadan sağ salim kurtulan Kevseri, bir süre kalmak üzere Düzce'ye gider. Kevseri'nin Kastamonu'ya giderken götürüp orada bırakmadığı çok sayıda eşyası ve çok kıymetli yazma eserler de sulara gömülür. Batan kitaplar arasında yüzyıllar önce yazılmış, ünlü alimlere ait eserler de bulunmaktaydı. Talebesi Ahmed Hayri, batan kitaplar arasında İmam Ebu Yusuf'a ait el yazma el-Emali kitabı, el yazma Dürarü'l-Hukkam haşiyesi ve İmam A'zam'ın hayat hikayesini anlatan el-Hayratü'l-Hisan gibi eserlerin de olduğunu söyler(Hayri,2012:24).

Kevseri, Düzce'ye varışının ilk günlerinde İstanbul'da Daru's-Şafaka medresesine tayin edildiği haberini alır. Bunun üzerine İstanbul'a gidip, göreve başladı. Burada bir ay gibi kısa bir süre görev yaptıktan sonra, önceki sınavdaki başarısının da yardımıyla Medresetü'l-Mütahassısın'a müderris olarak tayin edilir. Sırasıyla önce ders vekaleti üyeliğine sonra da aynı meclise başkan oldu(Hayri,2010:19)(Yavuz,2013:77)(Çayıroğlu,2008:11-12).

Sultan II. Bayezid bir medrese yaptırmış, bu medresede bizzat Şeyhulislamın ders vermesini emretmişti. Zamanla şeyhülislam, meşguliyetlerinin artmasından dolayı, kendi yerlerine ders vermek üzere bir vekil görevlendirmeye başladılar. Şeyhulislamın yerine ders veren müderrise, ders vekili denirdi. Sultan Vahdeddin zamanında Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi'nin ders vekili olan Kevseri, bu görevi azledilinceye kadar sürdürdü(Hayri,2010:25)(Verim,2006:11).

İstanbul Yangınında Zarar Görenlere Yardım Derneği, Laleli diye bilinen, Sultan II. Mustafa'nın yaptırdığı medreseyi yıkıp yerine cankurtaran ekiplerine garaj olmak üzere bir bina yapmak isterler. Kevseri, medresenin yıkımına karşı çıkınca azledilir, ancak aynı kurulun üyeliğine, İstanbul'dan ayrılıncaya kadar devam eder(Hayri,2010:19)(Çayıroğlu,2008:13).Ebu Zehre şöyle bir değerlendirme yapar. "Kevseri, görevden azledildi, ancak başkanlık yaptığı mecliste bir üye olarak devam etti. Ve bir zamanlar başkanlığını yaptığı mecliste üyeliğe indirilmesinde bir sakınca görmedi. Çünkü azledilme sebebi, onurlu bir durum olduğu sürece ona göre makbuldür. Gerçekten de böyle bir yüce ruhluluk, çalışanın amir ya da memur, bir başka ifadeyle başkan ya da üye olmasına mani değildir"(Ebu Zehre,2005:8).Ahmed Hayri, şeyhülislam vekillikinden azledilmesi, O'nun hayatındaki önemli olaylardan biridir, der(Hayri,2010:25).

Muhammed Zahid el-Kevseri, göreve geldiği günden beri İttihatçılarla karşı karşıya gelmiştir. Doğruları savunmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Dolayısıyla İttihatçıların hedefi haline gelmiştir. 1922 yılının sonlarına doğru karşılaştığı bir dostunun, İttihatçılar tarafından tutuklanmasının söz konusu olduğunu haber vermesi üzerine evine dahi haber vermeden limana gidip, Mısır'a hicret eder(Hayri,2010:19)(Yargı,2005,314)(Yavuz,2013:77).Bu olay da kendi hayatındaki önemli olaylardandır(Hayri,2010:26).Ebu Zehre bu hususta da şöyle der. "Kevseri, en çetin sınavlara tabi tutulur. İttihatçıların, kontrolü tamamen ele geçirmiş olduklarını, dinine sahip çıkanın elinde ateş tutana benzemeye başladığını görür.Kendisinin de sıkıntı ve ezaya aday olduğunu, bir çıkış bulamadığı takdirde hapse atılacağını, kısacası ilim ve talimle arasına engel konacağını anlar. Bu durumda imamın önünde üç seçenek vardır. Ya hapse atılıp ilmi sönecektir ki, bu hal ömrünü ilme ve irşada vermiş birisi için çok ağırdır. Ya idare-i maslahat yaparak yönetimemüdahene edecektir.Ya da hicret edecektir.Sonra Allahın şu "Allah'ın arzı geniş değilmiydi?Hicret etseydiniz ya"(Nisa,4/97) ayetini hatırladı.Ve hicret etti(Ebu Zehre,2005:8)."

D-HİCRET YILLARI

Zahid el-Kevseri, Posta el-Hidviyye şirketine ait, Abbasiye buharlı gemisiyle İstanbul'dan ayrılarak, 13 Rabiulahir 1314/04 Aralık 1922 tarihinde İskenderiye'ye ulaşmıştır.Ahmed Hayri eserinde, Kevseri'nin hicret yıllarını, Mısır'a vardıktan sonra kaldığı adreslere varıncaya kadar teferruatlı bir şekilde yer vermiştir(Hayri,2010:19).

Kevseri, Mısır'a hicretinden takriben bir yıl sonra 1923 de ilk Şam seyahatını gerçekleştirmiştir.Şam'da bir yıldan fazla kalmıştır.En zor günlerinde dahi ilmi çalışmalara ara vermeyen Kevseri, Şam'da kaldığı süre zarfında meşhur kütüphanelerde bulunan el yazma eserler üzerinde çalışmalar yapmıştır.1926 yılında Mısır'a dönen Kevseri, Kahire'de halk arasında Türk Tekkesi diye bilinen, Mehmed Bey Ebu'z-zeheb medresesine yerleşmiş, burada bir müddet kaldıktan sonra, ikinci defa Şam'a gitmiştir.Burada yine bir yıl kadar ilmi çalışmalarda bulunduktan sonra tekrar Kahire'ye dönüp bir otele yerleşmiştir.Bu arada Türkçe vesikaları Arapçaya tercüme işi için Daru'l-Mahfuzati'l-Misriyye'nin açtığı sınavı da kazanmış, İstanbul'dan ayrılalı hiç görmediği ailesini de yanına getirmiştir(Hayri,2010:19-20).Yaklaşık sekiz seneden sonra ailesine kavuşan Kevseri, Mısır Devlet Arşivi'nden aldığı mütevazı ücretle ailesinin geçimini sağlamaya çalışmıştır.

Kevseri Mısır'daki hayatında ilimle meşgul olmaya devam etmiş olup, bir çok eserini Mısır'da yazmıştır. Ebu Zehre'nin deyimiyle "Gerek Kahire'de gerekse Şam seyahatları esnasında daima bir ışık olmuş, ikamet ettiği yer dar veya geniş olsun, medrese düzeyinde ilim arayanların değil, gerçek ilim taliplerinin karargahı olmuştur. Buralarda öğrenciler, yazılan kitaplardan bilgilerin kaynaklarına

ulaşmaktaydılar”(Ebu Zehre,2005:9).Kevseri, bir yandan talebe okuturken diğer taraftan da zamanımıza ulaşan eserlerini yazmaya devam etmiş, bazı yayınevleri aracılığıyla çok sayıda nadide eserin basımına öncülük etmiştir. Mısır basın yayınında yer alan bir çok fikri tartışmış ve karşı yazılar yazmıştır(Yargı,2005:314).Basında çıkan her türlü reformist görüşe ve kendi hak görüşüne ters düşen fikir ve düşüncelere cevap vermiştir. O'nun biyografisine dair elimizdeki en geniş çalışma olan, talebesi Ahmed Hayri'nin kaleme aldığı “el-İmam el-Kevseri” isimli eserde zikredilen 53 eserden(Hayri,2010:40) belli bir kısmının reddiye tarzında olması, bunun açık bir göstergesidir. Bu durum bazı çevrelerin tepkisini çekmiş, kendisinin sınır dışı edilmesi için yüksek düzeyde girişimlerde bulunulmasına sebep olmuştur(Yargı,2005:314).Aleyhine cereyan eden teşebbüslere karşı, O'na en fazla yardım edenler yine Mısır ilim çevresinden yüksek seviyedeki sevenleri ve dostları olmuştur. Hatta onların aracılığıyla, sınır dışı edilmesi bir tarafa, Ezher'de ders vermesi teklif edilmiştir. Muhammed Ebu Zehre şöyle der. “Burada, hocanın hayatından çok az kişinin vakıf olduğu hususlara değinmek istiyorum. Ondan herkes faydalansın, tatlı kaynağına ilim talabelerinin ulaşmasına imkan bulsun ve O'nun kaynağından istifade etmelerini istedim. Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi Meclisine, aynı fakültenin Şeriat bölümü şu teklifte bulundu. Fakültenin lisans üstü bölümlerinden Şeriat kısmında ders vermek üzere hoca davet edilsin. Meclis üyeleri, hocanın İslami ilimlerdeki yerini anlayıp, yapılan teklifi kabul etti. Bunun üzerine, Şeriat bölümü başkanı ile beraber hocanın yanına gittik, ancak hem kendisinin hem de eşinin hastalığı ve gözünün az görmesi nedenleriyle, özür beyan edip görevi kabul etmemesi ve mazur görülmesi hususundaki ısrarıyla karşılaşmamız bizim için sürpriz oldu. Biz isteğimizde ısrar ettikçe , O da mazeretini beyan etmeyi sürdürdü. Biz de bir daha düşünmesini isteyerek ayrıldık. Daha sonra yalnız başıma gittim, ricamı tekrarlayıp ısrarımı sürdürdüm. Bu defa benimle açıkça konuşarak şöyle dedi. Gerçekten orası ciddi bir ilim yeridir. Ders vermem için güçlü olmam ve dersi istediğim gibi vermem gerekir. Yaşlı ve rahatsız oluşumun yanında, eşimin de rahatsız oluşu, ayrıca hayatta benden başka kimsesinin olmayışı, bu görevi gönlüme göre yapmama müsaade etmiyor, dedi. Ben de Hocanın yanından ayrılırken, kendi kendime şöyle diyordum. Bu insan bedeninde ne ulvi bir ruh hapsolmuş. İşte bu, Kevseri'nin ruhudur”(Ebu Zehre,2005:9-10).

E-VEFATI

Hayatını ilim öğrenmek, talebe yetiştirmek, insanlara nasihat etmek, eserler yazmak, talebelerine eser yazıp basmalarını ve dağıtmalarını tavsiye ederek geçiren Zahid el-Kevseri, Ahmed Hayri'nin belirttiğine göre, ömrünün son günlerinde bazen şeker hastalığından, bazen tansiyondan bazen de yaşlıktan kaynaklanan hastalıklardan şikayetçi olurdu. Kendinin , EbuZehre'ye de anlattığı gibi gözlerinden rahatsız idi. Gözünden birisinde akıntı vardı. Daha sonra prostat hastalığına yakalanmış, ücretle Cem'iyetü'l-Hayriyyetü'l-İslamiyye hastanesine yatıp, Rabiulevvel ayının sonunda hastaneden ayrılmıştı(Hayri,2010:21).Ahmed Hayri, bu hastalığından sonra Ramazan ayının 27. bir Cuma günü kendisini ziyaret edip, O'nunla beraber iftar ettiğini, kendisinde zayıflık eseri gördüğünü, bununla beraber sağlam bir hafızaya sahip olup, otuz sene evvel ayrıldığı İstanbul'daki Topkapı Kütüphanesiyle ilgili bazı bilgileri kendisine not ettirdiğini, Şevval ayında, prostat hastalığının tekrarlamasıyla bu defa İtalyan hastanesinde tedavi görüp çıktığını, son anına kadar hafızasının yerinde olduğunu söyler(Hayri,2010,21).Vefatından bir gün önce, cumartesi günü şiddetli ateş başlar, Pazar gecesi ateşi iyice artar, güçten düşer, aynı gün ikindiden sonra 71 yaşında iken vefat eder(Hayri,2010:21).Yine Ahmed Hayri'nin ifade ettiğine göre, vefatı esnasında yanında sadece eşinin bulunup, ruhu çıkarken fatiha okumasını vasiyet etmişti. Vasiyeti yerine getirildi. Pazartesi öğle namazından önce namazı kılındı. NamazınıArap dili fakültesi şeyhi, Şeyh Abdülcelil İsa kıldırdı. Cenazesi Karafetü'l-İmam eş-Şafii mezarlığına defnedildi(Hayri,2010:21).

Ahmed Hayri, Kevseri'nin aşağıdaki şiiri, aynı yıl Ramazan'ın 27. de yaptığı ziyarette kendisine yazdığını ve kabri üzerine yazılmasını arzu ettiğini söyler ve adeta bu fani dünyada son görüşmemiz olduğunu bana bildirmiş oldu, der(Hayri,2010:22).Kevseri merhumun kabri üzerinde kendine ait şu mealdeki şiir yazılıdır.

“Ey kabrimin kenarında durup ibretle bakan kişi!

Dünün ziyaretçisi bu gün kabre konulmuştur.

Ölüm muhakkaktır, gafil olma, ansızın ölüme yakalanmaktan sakın,

Göçüp giden kişiye dua et.

Zahid el-Kevseri mezarında yatmaktadır,

Merhamet isteyerek, yalvarıp, affı bekleyerek.”(Hayri,2010:22)(Çayıroğlu,2008:21)

II-“EL-İŞFAK ALE AHKAMİ'T-TALAK” KİTABI

Bu bölümde Muhammed Zahid el Kevseri'nin fıkıh alanında yazdığı eserlerden biri olan “el-İşfakAle Ahkami't-Talak”ın yazılış gayesi ve içeriği verildikten sonra kısa bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

A-YAZILIŞ GAYESİ

Kendisini İslami ilimlerin her sahasında yetiştiren Kevseri, hayatının gerek İstanbul döneminde gerekse Mısır'a hicretinden sonra hemen hemen İslami ilimlerin her sahasında çok kıymetli eserler kaleme almıştır. Kevseri'nin yaşadığı devir, İslamın başlangıcından beri Müslümanların inandığı, ciddi olarak hiç de şüphe karıştırılmadan kabul ettikleri nice meselelerin tartışılmaya başlandığı bir devirdir. Kader meselesi, cennet ve cehennem ebediliği, İsa Aleyhisselamın nüzülü, tevessül, kabir ziyareti, teşbih, şefa'at, mi'rac ve keyfiyeti, din-bilim ilişkisi ve talak konusu tartışmaya açılan meselelerden bir kısmıydı. Kevseri, böyle bir zamanda ve zeminde söz söylemeye başlamıştır. O'nun bu meselelere yaklaşımını bir cümlede özetlemek gerekirse şöyle denilebilir. "O, ne birilerine yaranmak için, ne de birilerini kızdırmak için söz söylemiş, İslamın ana kaynaklarına olan vukufiyeti ve bunlara karşı eşsiz itimadı ile büyük bir özgüven içerisinde, körü körüne değil, delile dayanarak gerek eserler yazarak gerekse değişik dergilerde makaleler yazmak suretiyle tüm tartışmalara cevap vermiştir. "Kevseri'nin biyografisine dair elimizdeki en geniş çalışma yukarıda da ifade edildiği gibi, öğrencisi Ahmed Hayri'nin kaleme aldığı "el-İmam el-Kevseri" isimli eseridir. Bu eserde zikredilen 53 eserden 18'inin reddiyye tarzında oluşu, ayrıca kaleme aldığı makalelerini belli bir bölümünün tartışmalara cevap mahiyetinde oluşu, kendisinin bu özelliğini göstermektedir.

Diğer ilimlerde olduğu kadar, fıkıh ilminde de söz sahibi olan Kevseri, fıkıh ilminin usul ve furuuna dair bir çok hususta görüş beyan etmiştir. Yazdığı eser, makale ve mukaddimelerde Hanefi Mezhebi imamların ve onların görüşlerini savunmada büyük çaba sarfetmiştir. Bu çabası da muhalifleri tarafından taassup sahibi olmakla itham edilmesine sebep olmuştur(Hayri,2010:30)(Yargı,2005:321).Eserlerine bakıldığı zaman bir kısmının fıkıha dair olduğu görülür. Konumuzla da ilgili olduğu için fıkıhla ilgili eserlerini burada zikretmemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Fıkıhla ilgili eserleri:

- 1-el-İşfak AleAhkami't-Talak
- 2-Raf'u'l-İştibah an Mes'eleTeyKesfi'r-ruusi ve Lübsi'n-nialifi's-Salat
- 3-el-İsfah an Hukmi'l-İkrah fi't-Talak ve'n-Nikah
- 4-Fıkhu Ehli'l-Irak ve Hadisühüm.

Bu alandaki makaleleri:

- 1-el-Iydü ve'l-Cumua
- 2-Binaü'l-Mesacidale'l-Kubur ve's-Salatüleyha
- 3-Teaddüdü'z-Zevcat ve't-Talak
- 4-el-Hikmetü fi Teaddüdü'z-Zevcat
- 5-Havle't-Tedhuye ani'l-Evlat

Yine ta'lik yazdığı eserlerden bir kısmının fıkıh ve usulü fıkıhla alakalı olması da, O'nun fıkıhtaki yerini göstermektedir.

Çalışma konumuz olan "el-İşfakaleAhkami't-Talak" isimli eseri de fıkıhla ilgili olup, zamanındaki tartışma konularından biri olan ve hakkında da eser yazılan, talak hakkında olupAhmed Muhammed Şakir² tarafından yazılan esere reddiyye ve cevap mahiyetindedir(Hayri,2010:42)(Yavuz,2013:77).

Kevseri, kitabının giriş bölümünde, İslamın ilk gününden itibaren ümmetin amel edegeldiği hakikatları tespit ettikten sonra, isim vermeden cumhurun içtihatlarına muhalif değerlendirmelerde ve ictihadlardabulunanAhmed Muhammed Şakir'in görüşlerinin hatalı olduğunu şöyle dile getirmektedir:

Şüphesiz ümmetin tabi olduğu imamların tesis ettiği mezhepler, özel durumlarda hukuki meselelerde birbirinden yardım almaktadırlar. Fukaha da zaruret halinde, mezheplerin birbirinden yardım

---

²1892-1958 yılları arasında yaşayan Ahmed Muhammed Şakir, Kahire'de doğmuştur.Nesebi Hz. Hüseyin'e dayanır.Babası Muhammed Şakir, Ezher Üniversitesi rektör vekilliği ve Sudan kadilkudatlığı yapmıştır.Değişik sivil toplum kuruluşlarında görev almıştır.Ahmed Muhammed Şakir çocukluğunda kardeşleri ile beraber ilk eğitimlerini babalarından almıştır.1900 yılında babasıyla beraber Sudan'a giderek Gordon Külliyesine devam etmiştir.Babasının görevi icabı zamanın ilim adamlarından ilim elde edip onlardan etkilenmiştir.1917 yılında Ezher'den mezun olup medreselerde hocalık yapmış ve kadılık görevlerinde bulunmuştur.Ezher'deki öğrencilik yıllarında orayı ziyarete gelen ilim adamları ile tanışmış ve onlardan yararlanmışır.Mağrib muhaddisi Abdullah b.İdris es-Senusi, Muhammed b.Emin eş-Şinkiti, Tahir el-Cezairi, Reşid Rıza ve daha bir çok ilim adamı, hocaları arasında yer almaktadır.O'nun hadis ilminde müstakil görüşlere sahip bir kişi olarak yetişmesinde adı geçen hocalarının büyük tesiri olmuştur.Küçük kardeşi Mahmud Muhammed Şakir O'nun, "ravilerin tenkidi konusunda önceki ulemaya muhalif bir takım değerlendirmeye ve içtihatlara sahip bulunduğunu" söylerken, Juynboll da "Ehli sünnet yolundan ayrılmayan bir müctehid olması yanında bir çok yerde eccadının reylerini reddederek kendi şahsi değerlendirmelerini ortaya koymuş bir şahsiyet" olarak tarif etmiştir.(Mehmedİbşirli, Ahmed Muhammed Şakir md.,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.2 , s.104-105)Eğitimi başlangıçta Hanefi Mezhebine göre sürdüren Ahmed Muhammed Şakir, Mısır yargısında 33 yıl görev yapmış, herhangi bir mezhebe bağlı kalmadan, kendi bilgi birikimine göre hüküm vermiştir.Hayatı boyunca yazmaktan geri kalmamış, ilmi eserlerin yanısıra çeşitli derilerde makaleler yazmıştır.(Naci Yalçınkaya, Ss.15.)Telif ettiği eserlerin yanında, değişik ilim dalından bir çok eserin de tahkikini, şerhini ve neşrini yapmıştır.Telif ettiği eserlerden biri de boşama üzerine yazdığı "Nizamu't-talak fi'l-İslam" isimli eseridir.Yazar bu eserinde boşama yetkisinin erkeğe ait olması, teaddüdüzevcat, bir mecliste üç talakın verilmesi, hayız halinde boşama, talak üzerine yemin, boşamaya şahit tutma gibi bir çok konuda asıllarca İslam aleminde kabul gören görüşlere muhalif değerlendirmelerde ve içtihatlarda bulunmuştur.(Ahmed Muhammed Şakir, Nizamu't-talak fi'l-İslam, Mektebetü's-sünne, Kahire, tsz.)Zahid el-Kevseri de, çalışma konumuz eserini bu görüşlere reddiye olarak yazmıştır.

alma yolunu tarif etmişlerdir. Bu durum, son zamanlarda değişik islam ülkelerinde her yeni görüşü benimseyip, her kadim değeri küçümseyenlerin yaptığı gibi, heva ile hareket etmeye, şer'i hükümlerin yerine beşeri nizamları ikame ederek, mezheplerin tespit ettiği şer'i hükümlerin dışına çıkmağa imkan vermez. Zira geçmişinde övünülecek mirası bulunan milletler, başka milletlerle bütünleşmeye çaba sarfedemez(Kevseri,2010:217).

İslamın en parlak devrinden beri fıkıh, her zaman ve mekanın ihtiyacına cevap vermeye elverişlidir. Ümmetin işlerini islah için şer'i hükümleri bırakıp, batının ihdas ettiği kanunlara sarılmak akıl kârı değildir(Kevseri,2010:217).

Acele etmeyi gerektiren bir sebep yok iken bir defada üç talak vermek ve sebepsiz yere talaka yemin ederek talakı oyuncak haline getirmek gibi sosyal bir hastalık meydana geldiği zaman, bu hastalığın tedavisi, "talaka yemin bir hüküm ifade etmez, delilsiz ve bürhansız bir şekilde fülancanın görüşüne göre bir anda verilen üç talak bir talaktır veya böyle bir boşama geçersizdir", diyerek insanların nikahını şüpheye düşürmek ve talakla oynamak değildir. Çünkü böyle bir tedavi yolu, hastalığın çoğalmasına, yaranın derinleşmesine sebep olur. Aynı zamanda bu gibi konularda Allah'ın kelamını bir kenara bırakarak, istikrarı olmayan bir kısım müctehid geçinenlerin görüşlerine sarılmak, ümmetin tabi olduğu imamların fıkıhını bırakıp şazz görüşlere sapmak evliliğin hikmetini de yok eder(Kevseri,2010:218).Kitap ve sünneti, içermediği manalara hamletmek ve hakkında Allah'ın delil indirmedeği kanunlara delil getirmeye çalışmak , karışıklıktan başka bir şey ifade etmez(Kevseri,2010:218).Müellif, babasının kendi mezhebinin dışına çıkmasından övgüyle bahsetmektedir. Kendisi ise, sadece bir mezhep değil, bütün mezheplerin dışına çıkmış top yekün ümmete karşı çıkmıştır(Kevseri,2010:220).Müellifin(Ahmed Şakir)eserini yazıncaya kadar, cumhur Sahabenin, tabiinin, tebeitabiiniin ve asırlarca bunları takip eden fukahannarap dilini anlamakta hata ettiklerini düşünmek, sadece hata değil tam muhaldir. Şer'i konuda ilim ehlerinden ayrı bir şekilde tek başına görüş serdetmek, o konuda hiç kimsenin söylemediği bir şey söylemek akla ziyandır(Kevseri,2010:220).

Kevseri, Kur'an ve Sünneti ve bunlardan çıkarılan hükümkeri bir kenara bırakıp, onun yerine beşeri kanunları ikame etmeye çalışan batı hayranı ilim adamlarının yaptığı tahrifatın daha fazla büyümesini engellemek için önceleri çeşitli beldelere peygamberimetodla mektuplar yazmayı düşünmüş, ancak sonra daha kapsamlı bir kitap yazmaya karar vermiştir. Eserinin ismi için de, beşeri kanunları çağrıştıran "nizam", kanun" gibi kelimelerden uzak durup, Kitap ve Sünnetten elde edilen hükümleri ifade eden "el-İşfakaleAhkam't-talak" ismini tercih etmiştir(Kevseri,219-220).

B-KİTABIN MUHTEVASI

Ahmed Şakir'in Kitap ve Sünneti, içermediği manalara hamletmek suretiyle talakla alakalı yaptığı içtihatlarla ve değerlendirmelere, Kevseri eserinde sistemli bir şekilde belli başlıklar altındacevap vermiştir. Biz de bu çalışmamızda Kevseri'nin koyduğu başlıklara sadık kalarak reddiye ihtiva eden konuları ele almaya çalışacağız.

Eserdeki konu başlıklarının hemen hemen tamamı talakla alakalı olduğu için eserde ele alınan başlıklara geçmeden talakla ilgili özet bir bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatındayız.

İslam Hukukuna göre evliliğin geçerli olmasının şartlarından biri de nikah akdinin ömür boyu devam etmek üzere kıyılmasıdır. Müt'anikahı³ ve muvakkat nikah batıldır(Kuduri,1966:117).Zira evlilikten maksat, huzurlu bir aile yuvası kurmak ve böyle bir yuvada iyi bir nesil yetiştirmektir.Ancak, böyle gayelerle kurulan evliliklerin hepsinin de başarıya ulaşmadığı görülmektedir.Bazan ölüm, bazan da geçimsizlik, eşlerin birbirini sevmemesi, anlaşamaması gibi eşlerden kaynaklanan engeller evliliğin başarı ve devamına mani olur.İslam, evliliğin gayesinden uzaklaştığı, eşlerin bir arada huzurla yaşamalarına imkan kalmadığı, ihtiyaç ve zaruretlerin gerktirdiği hallerde evliliğin sona erdirilmesine izin vermiştir.Hz Peygamber'in buyurduğu üzere "Allah'a, helal kılınan şeylerin en sevimsizi talaktır.'(İbn Mace,1992:talak,1)

Talak da, sıfatı bakımından sünni ve bid'i, hüküm bakımından da bain ve ric'i ve kullanılan söz bakımında da sarih ve kinaye gibi kısımlara ayrılır(Mehmed Zihni,2014:1363). Sünni boşama, sünnete uygun olan boşama demektir.Sünnete uygun bir boşamanın gerçekleşmesi için;kadının temizlik zamanında, kendisiyle ilişkiye girmeden, tek bir talakla yapılan ric'i boşamadır(Kudur,1966:116-117).Dolayısıyla sünni boşamada zaman ve sayı önem kazanmaktadır.Bid'i talak ise, sünni talak özelliklerini taşımayan yani kadın, hayızlı iken veya temizlik devresinde ama kendisiyle cinsel ilişkide bulunulduktan sonra boşanırsa ya da bir temizlik devresinde birden fazla boşama hakkı kullanılmışsa bid'i talak olur(Kuduri,1966:117).Ric'i talak, (iddet içinde iken dönülebilir boşama)yeni bir evlilik akdine ve yeniden mehir vermeye gerek olmaksızın, kocaya, tek taraflı iradesiyle iddet içerisindeboşadığı eşine dönme imkanı veren boşamadır.Böyle bir talakın söz konusu olabilmesi için eşler arasında fiilen karı-koca hayatı yaşanmış olmalı, talak sarih sözlerle yapılmış olmalı ve bu boşama, üçüncü ve son boşama olmamalıdır(Yaman,2013:86).Bain talak ise, evlilik

³Müt'anikahı: Bir kadını belli bir mehir karşılığı geçici bir süre için nikahlamak demektir.

ilişkinin sona erdiren ve yeni bir nikah akdi yapılmadan aile hayatına geri dönüşü mümkün olmayan talaka, bain talak denir(Mehmed Zihni:1381).Bain talak, evlilik birliğini hemen sona erdirir.Artık eşler birbirine yabancı hale gelir.Fakat bununla beraber eğer üçüncü boşama hakkı kullanılmamışsa, eşler gerek iddetiçinde iken, gerekse daha sonra yeni bir nikah akdiyle tekrar evlenebilirler(Mehmed Zihni,2014:1382).Bu kısa bilgiyi verdikten sonra şimdi de Kevseri'nin eserindeki başlıklar altında eseri ele almaya çalışacağız.

a-Ric'italak nikah akdini bitirir mi?

Ahmed Şakir, ric'italakın kadınla erkek arasında nikah akdini bitirdiğini söylerken(Şakir,tsz11), Kevseri, iddet süresi devam ettiği müddetçe nikah akdinin devam ettiğini söyler(Kevseri,2010:223)ve iddiasını Kur'an ve sünnetten deliller gerirerek ispat eder. Bakara suresi 228. ayeti kerimesinin"kocaları dönmek için hak sahibidirler"(Bakara,2/228)cümlesi iddet devam ettiği sürece kocalığın, evliliğin başlangıcındaki yetkilerle devam edeceğini göstermektedir. Şakir ise evlilik bağının kalmadığını söylemekle hata etmektedir. Nitekim Şakir ayetteki, "boşama iki defadır, ya güzelce salıvrmek..."(Bakara,2/229)cümlesini her boşamanın ya ayrılmak veya yeniden nikahında tutma iradesini ortaya koymak diye anlamaktadır. Ancak buradaki"imsak" ifadesi halen var olan durumdur, yoksa elden giden bir yetkinin iadesi değildir. Her iki ayet de iddet müddetince, boşama sonrası nikahın devam ettiğine delalet etmektedir. Bu konuya delil olarak İbn Ömer'in boşama hadisesindeki "dönsün, çünkü onun hanımıdır"(İbn Hanbel,1992:c.3,386,cümlesi, hala onun eşi olmaya devam ettiğini göstermektedir(Kevseri,2010:223).

b-Boşamanın mesnün ve gayri mesnün olarak taksimi

Şakir, talakın mesnün ve gayri mesnün olarak istilahî kullanımının fakihlere dayandığını, ayet ve hadislerde böyle bir ayrımın bulunmadığını belirtmiş ve bid'î talakla boşamanın geçersiz olduğunu söylemiştir(Şakir,tsz:12).Kevseri, Şakir'in ayet ve hadislerde mesnün ve gayri mesnün talak bir talak tasnifinin bulunmadığı, Şariin yalnızca boşamanın sınırlarını, uygulama esaslarını belirlediği iddiasını reddeder ve hadisle uğraşan birinin böyle bir iddiada bulunmasını yadırgar. İmam Malik ve Buhari'nin kitaplarında ve diğer muteber hadis kaynaklarında sünni talakla ilgili başlıkların bulunduğunu söyleyip bu konuda çok delil olduğunu anlatıp şu hadisi kaydeder(Kevseri,2010:224).İbn Ömer başından geçen şu hadiseyi nakleder. "Hanımını hayızlı iken boşayıp, sonra iki adet döneminde iki defa daha boşamak ister. Bu durum Peygambere ulaşınca, ey Ömer'in oğlu; Allah böyle emretmedi. Sen sünnete aykırı iş yapmışsın. Sünnet olan, temizlik dönemini bekleyip, her bir temizlik döneminde boşamandır, buyurdu ve eşime dönmemi emretti, ben de döndüm. Sonra dedi ki, hanımın adet olup da temizlik dönemi geldiğinde boşar veya tutarsın. Ya Rasulallah, üç boşarsam ne dersin, yine dönebilir miyim?diye sorduğumda, hayır, eşin senden kesin olarak ayrılmış olur ve bu günahdır, buyurdu"(Taberani,1983:c.XIII,251).Bu hadisten anlaşılıyor ki, sünnete muhalif olarak yapılan talak , emre muhalefet etmekle beraber geçerlidir(Kevseri,2010:225).Kanaatımızca Şakir'in bu ayrımı kabul etmeyişi talakla alakalı olarak bir çok meselede aşağıda görüleceği üzere, farklı görüş belirtmesine sebep olmuştur.

c-Hayız halindeki kadını boşama

Şakir, hayız halindeki boşamanın geçersiz olduğunu ve bunun bir neticesinin olmadığını söylerken, Kevseri de Şakir'in bu iddiasını Rafizive benzerlerinin taklidi ve sahih hadsilerle oynama olarak değerlendirir(Kevseri,2010:227).Kevseri, hayız dönemindeki boşamanın geçerliliğine hadisten delil getirir. Buhari hiçbir ihtilaf zikretmeden, "hayız döneminde boşanan kadın bu boşama sebebiyle iddet bekler babı"ismiyle bir başlığı koymuştur(Buhari,1992:Talak,2).İbn Ömer'in hayız döneminde eşini boşadığı ve "söyle hanımına dönsün" emrini aldığı hadisinin, Müslim rivayetinde bu boşamanın bir sayıldığı ve eşinin iddet beklediği variddir(Müslim,1992:Talak,1).

d-Tek lafızla üç talak

Evlilik birliği, bütün dinlerde kurulması ve korunması teşvik edilen bir bir müessesedir. Esas olan bu birliği yaşatmak ve günü birlik olumsuz sebeplerden dolayı yıkmaya teşebbüs etmemektir. Allah katında en sevimsiz helal da boşamadır. Kur'an, boşanmalardan sonra barışmaya ve geri dönüşe imkan tanımak için boşanma hukukunu bizzat düzenlemiştir. Üç talak bunun için vaz' etmiştir. Üç talak, üç boşama hakkı demektir. Bozulan aile dengesinin yeniden düzelmesi için tanınan bir genişliktir. Şüphesiz eşler arasında tartışmalar, anlaşmazlıklar olabilir. Bu gibi hallerde bağların tamamen kopmaması için erkek bir talak hakkını kullanır. Bir sebepten dolayı eşini boşayıp pişmanlık duyan kişiye ric'at veya tecdidi nikahla evliliği devam ettirme şansı verildiği gibi, ikinci talaktan sonra da böyle bir şans vardır. Ancak gerek bir defada gerekse ayrı ayrı üç talak verilirsebeynünetikübra⁴ sabit olacağından, tahlil bulunmadıkça geri dönüş mümkün değildir. Bunun için üç talaka tevessül edilmesi ihtiyata aykırıdır. Nimete nankörlük, talakın üç olması hikmetine de zıttır. Artık bunun neticesine katlanmak icap eder(Bilmen,1976:2/213).

⁴Ric'î olsun, bain olsun üç talak ile meydana gelen ayrılık demektir.

Bir anda verilen üç talakın tek talak olduğunu söyleyenler olsa da, başta dört mezhep imamının tamamı olmak üzere, müctehidlerinin büyük çoğunluğuna göre bir anda verilen üç talak geçerlidir(Bilmen,1976:2/204).

Kevseri'nin eserinde ele aldığı ve bir başlık altında yer verdiği konulardan biri de "tek lafızla üç talak" konusudur(Kevseri,2010:233).Burada kevseri, ne sahabe ne de tabiin döneminde üç talak diye bir kavramın olmadığını, sahabenin böyle bir şey bilmediğini, dolayısıyla bir anda üç talak vermenin geçersiz olup tek talak vaki olacağını söyleyen Şakir'i(Şakir,tsz:22-23)tenkit ederek, gerek sahabe gerekse tabiin devrinde üç talak kavramının var olduğunu delillendirir. Dolayısıyla bir anda verilen üç talakın geçerli olduğunu söyler(Kevseri,2010:233).

e-Hz. Ömer'in tek lafızla üç boşamayı onaylaması konusundaki İbn Abbas hadisi

Şakir, Hz. Peygamber devrinde üç talakın tek talak sayıldığını, ancak Hz. Ömer'in halifeliği döneminde insanların yetkilerini aşmalarından rahatsız olarak, kendi tasarrufları cinsinden onları cezalandırmak amacıyla sahabenin de hazır bulunduğu bir ortamda, insanların üç talak vermelerine onay vermiştir, der(Şakir,tsz:54).Yani Hz. Ömer'in bu uygulaması hukuki değil, ta'zir cinsinden bir cezadır. Dolayısıyla hukuki olan, bir anda verilen talakın tek sayılmasıdır.

Kevseri'ye göre Hz. Ömer, insanları zorlamanın, hukukun dışına çıkmanın haram olduğunun gayet iyi bilmektedir. Buna rağmen hata edecek olursa Sahabe kendisini düzelterek, hatasından döndürecektir. İnsanları şer'i hükümlerin aksine zorlaması da mümkün değildir. Bu iddia Rafizilerin saptırmalarından başka bir şey değildir(Kevseri,2010:246).Kevseri, bu başlık altında, Şakir'in bir anda verilen üç talakın bir sayılır, görüşüne delil getirdiği hadislerin geniş bir şekilde kritiğini yaptıktan sonra kendi iddiasına getirdiği deliller üzerinde durur(Kevseri,2110:246).

f-Talakı şarta bağlama ve talaka yemin meselesi

Muallak talak:Boşamanın ileride gerçekleşebilecek bir şarta bağlanmasıdır. "Bugün yolculuğa çıkarsam, sen boşsun" gibi ifadeler şarta bağlı boşama iradesini ortaya koymaktadır. Şart edatı kullanılarak yapılırsa buna "lafzi ta'lik"denilir. Şart edatı kullanılmadan, şart anlamı taşımasıyla gerçekleşen boşamalara, "manevi ta'lik" denir. "Talak üzerime olsun ki..." ya da "Bana talak gereksin ki şu işi yapmayacağım." ifadeleri manen şart anlamı taşımaktadır. Şartlı boşamanın bu çeşidine "talak ile yapılan yemin" ya da "talaka yemin" adı verilmektedir. İslam hukukuçularının çoğunluğu şarta ve zamana bağlı olan talakların geçerli olduğunu kabul etmektedir(Okur,2009:10).

Şakir, şarta ve yemine bağlı yapılan talakların batıl olup, boşama gerçekleşmeyeceğini söyler ve böyle bir uygulamanın devlet başkankarınunbey'at yeminlerine hizmet aracı olarak ilk dönem fakihlerinden istifade edildiğini söyler(Şakir,tsz:56-57).

Kevseri, Şakir'in böyle söylemesini aşırı bir cür'et ve fukahanın eserlerinden habersiz olmak şeklinde değerlendirir.Sahabe, Tabiin ve tebei tabiinden bütün fukahanın, şartlar hasıl olunca şarta ve yemine bağlı talakların vaki olduğu istikametinde olduğunu, dolayısıyla talakın geçerli olduğunu söyler(Kevseri,2010:255).

g-Bid'î talakın geçerliliğinin tartışma konusu oluşu

Ahmed Şakir, Sahabe ve tabiin zamanından beri, bid'î talakın geçerli olması konusunda tartışmaların olduğunu ve böyle bir talakın geçersiz olduğunu söylemektedir(Şakir,tsz:61).Kevseri, deliller zikrederek bid'î talakın geçerli olduğunu söyler(Kevseri,2010:261).Daha önce, hayız halindeki kadının boşamanın ve bir anda verilen üç talakın geçerli olduğunu söylerken de aynı gerekçelere yer verilmişti.

h-Fukahanın kabul ettiği icma ve bu konudaki tartışma

Şakir, icma ile ilgili olarak usulcülerin delil olarak kabul ettikleri icma'nın bir hayal olduğunu, ulemanın üzerinde ittifak ettikleri hiçbir mesele olmadığını, dolayısıyla icma'nın delil olarak getirilmesinin mümkün olmadığını iddia eder(Şakir,tsz:88-100).Kevseri, ne söylediğini bilen ve usulü fıkıh meselelerine vakıf olan bir kişiden böyle bir şeyin sadır olmayacağını söyler ve icma'nın da şer'i delillerden olduğunu ispat eder(Kevseri,2010:272).Bu konuda bir çok eser varken, sadece Şevkani ve Kannuci'ye ait kitapların sayfalarını karıştırmakla ortaya konan görüşlerin asılsız olduğunu söyler. Bütün fukahaicma'ı, fıkıhın üçüncü delili olarak kabul ederken, çoğu İslam bilginlerine göre icma'ı inkar küfür sayılırken, fetva makamındaki kişilerin önceki ulemanın ortak görüşüne muhalif olmamaları gerekirken, muhalif görüşleri hezeyan olarak kabul etmektedir(Kevseri,2010:273).

ı-Boşama ve ric'atteşahid bulundurulması

Kevseri, adı geçen müellifin, boşamanın ve rica'tin gerçekleşmesi için şahit tutmanın gerekli olduğunu ve şahitsiz yapılan boşamanın geçersiz olduğunu söylediğini naklettikten sonra, "Boşanan kadınlar iddetinin sonuna varınca, onları güzelce tutun, yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki adil kişiyi şahit tutun."(Talak,65/4)ayetindeki "şahit tutun" emrinin vücup değil, muhayyerlik ifade ettiğini söylemektedir(Kevseri,2010:279).O'na göre, şahit tutulmadan yapılan talak ve ric'atler geçerlidir.

i-Zarar vermek amacıyla yapılan ric'atinbatıllığı konusu

Şakir'e göre, iddet içerisinde eşine dönmek isteyen kişinin arzusu iyi geçinme olmalıdır. Eğer eşine zarar vermek için nikahı fırsat olarak kullanmak isterse ric'ati geçersizdir(Şakir,tsz:83). Kevseri, böyle bir görüş, ne bir mezhep imamından, ne sahabeden, ne de tabiin ve onlara tabi olanlar tarafından söylenmemiştir, der. Böyle bir görüş kabul edilse bile hakimindir'atı geçersiz kabul edebilmesi için, kocanın zarar verme kastını nasıl bilebilir, der(Kevseri,2010:281).Kevseri'ye göre, "Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikah altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine kötülük yapmış olur(Bakara,2/231)."ayetinden zarar vermek amacıyla da olsa ric'atin geçerliliği anlaşılmaktadır. Geçersiz olsaydı herhangi bir sonuç doğurmayacağı için, kocanın kendine zulmetmesinden bahsedilmezdi(Kevseri,2010:281).

j-Kevseri'ye göre fetva verme metodu

Kevserieserinde , Şakir'in talakla alakalı cumhurun görüşlerine ters düşen fikirlerini ele alıp belli başlıklar altında delilleri ile cevap verdikten sonra kitabının sonunda fetva verme metoduna da bir başlık altında yer vermiştir(Kevseri,2010:283).Kanaatımızca bununla, hem Şakir'in, hem de O'nun gibi olanların dikkatini çekmek istemiştir.

SONUÇ

Rusya'nın zulmünden dolayı Kafkasya'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılan bir aileye mensup olan Kevseri, 1879 yılında Düzce'de doğdu. İlk eğitimini babasından alan Kevseri, Rüştüye bitirdikten sonra Medrese tahsili için İstanbul'a gitti. Kazasker Hasan Efendi'nin Yaptırdığı medresenin hadis bölümüne intisap ederek yaklaşık on sene, devrinin meşhur alimlerden ders alarak, islami ilimlerin her sahasında söz sahibi oldu. Yirmi altı yaşında medrese tahsilini tamamlayarak müderrislik imtihanlarına girme hakkını elde etti. İmtihan zamanına kadar hazırlık yaparak, müderrislik payesini elde edip, Fatih Camiinde ders vermeye başladı. Daha sonra Kastamonu'da yeni açılan bir medreseyi geliştirmek için oraya gönderildi. Üç sene sonra tekrar İstanbul'a dönen Kevseri, sırasıyla Daru'ş-Şafaka medresesinde ve medresetü'l-Mütehassisinde vazife aldı. Şeyhulislam yardımcılığında bulundu. Göreve geldiği günden beri ittihatçılarla karşı karşıya kalan Kevseri, hak bildiği davayı savunmaktan hiçbir zaman geri durmadı. Tutuklanacağı haberini alınca ailesini de Türkiye'de bırakarak Mısır'a hicret etti. Bu esnada iki kere Şam'a gitti. Ailesini geçindirebilecek bir işe girince ailesini de Mısır'a getirtti.

Daha Türkiye'de iken çeşitli alanlarda eserler yazmaya başlayan Kevseri, Mısır'da da eser yazmaya devam etti. O'nun yaşadığı devir, yıllardır Müslümanların şüphesiz olarak inanageldikleri meselelerin tartışılmaya açıldığı bir devir olduğundan, tartışılan konularda gerek eserler yazarak gerekse değişik dergilerde makaleler yazarak, gerçeği savunmaya devam etti. Bu sebeple hemen hemen İslami ilimlerin her alanında eserler verdi. Tartışma konularından birisi de "talak" konusuydu. Ahmed Muhammed Şakir, talak konusunda asırlardır İslam aleminde uygulanagelen hükümleri bir kenara bırakarak, kendi görüşlerini ve değerlendirmelerini içeren bir eser yazdı. Kevseri de bu görüşlere reddiye olarak, "el-İşfakaleAhkam't-talak" isimli eserini kaleme aldı.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Hayri(2010). *el-İmamü'l-Kevseri, (el-Fıkh ve Usulü'l-FıkhminA'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri*, Beyrut, isimli eserin içinde)
Ahmed Muhammed Şakir, (tsz). *Nizamü't-talak fi'l-İslam*, Kahire: Mektebetü's-sünne.
BİLMEN, Ömer Nasuhi(1976). *Hukuku İslamiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınları.
Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail(1992).*el-Camiu's-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
ÇAYIROĞLU, Yüksel(2008). *Zahid el-Kevseri ve Fıkh Düşüncesi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye(2010).*el-Fıkh ve Usulü'l-FıkhminA'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri*, Beyrut.
Ebu Zehre, Muhammed(2010).*el-İmamü'l-Kevseri*, (el-Fıkh ve Usulü'l-Fıkh Min A'mali'l-İmam Muhammed Zahid el-Kevseri isimli eserin içinde)
ERMEMİŞ, Faruk(2014).*Kafkas Göçmeni Düzceli İlim Adamı Muhammed ZahidKevseri'ninYetiştirdiğiSosyo-Kültürel Çevre ve Bu Çevrenin Tarihsel Arka Planını Anlama, Düzce'de Tarih ve Kültür*, Bursa: Gaye Yayınevi.
İbn Hanbel, Ahmed(1992). *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
İbn Mace, Ebu Abdullah b.Zeyd(1992). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
İbşirli, Mehmet, Ahmed Muhammed Şakir mad.,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Kevseri, Muhammed Zahid(1989).*İrğamü'l-Merid fi Şerhi'n-Nazmi'l-Atidli Tevessili'l-Mürid biRicali't-Tarikati'n-Nakşibendiyyeti'l-Halidiyyeti'd-Diyaiyye*, İstanbul: Hakikat Yayınevi.
El-İşfakaleAhkami't-talak, (el-Fıkh ve Usulü'l-Fıkh içerisinde)
Kuduri, Ebu'l-Hüseyin Ahmedb. Muhammed(1966).*el-Muhtasar*, İstanbul: Fazilet Yayınevi.
Mehmed Zihni Efendi,(2014). *Nimeti İslam*, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.
Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b.Haccac, el-Camiu's-Sahih(1992).İstanbul,Çağrı Yayınevi.
OKUR, Kaşif Hamdi(2009). "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talaka Yemin)Meselesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,1, c.8, sa.15
ÖZAFŞAR, Mehmed Emin(1996)Muhammed Zahid el-Kevseri Hayatı Eserleri Tesirleri(Sempozyum Tebliğleri)İstanbul,Seha Yayınevi.
ŞENER, Abdülkadir; Sofuoğlu, Cemal(1991). *Hanefi Fıkhının Esasları (Kevseri'ninFıkhuehli'l-Irak ve Hadisühüm isimli eserinin tercümesi)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
SİFİL, Ebu Bekir(2005). *Muhammed Zahidb.el-Kevseri (Ehli Sünneti Mudafaa ve Bid'atleriTenkid-Makaleler, İncelemeler*, İstanbul: Bedir Yayınevi.

Taberani, Ebulkasım Süleyman b. Ahmed(1983).*el-Mu'cemü'l-Kebir*, Kahire: Mektebetü'z-Zehra.
VERİM, Osman(2006).Muhammed Zahid el-Kevseri'nin Hayatı, Eserleri ve Kelami Görüşleri, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
YALÇINKAYA, Naci(2013). *20.Yüzyıl Başlarında İslam Hukukunda Talak (Boşama)Tartışmaları –Ahmed Muhammed Şakir ve Zahid el-Kevseri Örneği*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
YAMAN, Ahmet(2013).İslam Aile Hukuku, İstanbul,İkav Yayınları.
YARGI, Mehmet Ali(2005). “Muhammed Zahid el-Kevseri(1863-1952)(Hayatı, Eserleri ve Fikhi Görüşleri)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.62.
YAVUZ, Yusuf Şevki (1981). “Zahid Kevseri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.